

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

داستان پیامبران در آثار سنائی

استاد راهنما:

دکتر سید علی اصغر میرباقری فرد

استاد مشاور:

دکتر علی اصغر باباصفری

پژوهشگر:

وجیهه امینی

مهرماه ۱۳۸۹

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج
مطالعات، ابتکارات و نوآوری‌های ناشی از
تحقیق موضوع این پایان‌نامه متعلق به
دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی وجیهه امینی

تحت عنوان

داستان پیامبران در آثار سنایی

در تاریخ ۱۰/۷/۱۳۸۹ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر سید علی اصغر میر باقری فرد با مرتبه ی علمی دانشیار امضا

۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر علی اصغر باباصفری با مرتبه ی علمی استادیار امضا

۳- استاد داور داخل گروه دکتر علی اکبر احمدی با مرتبه ی علمی استادیار امضا

۴- استاد خارج از گروه دکتر محمدابراهیم ایرج پور با مرتبه ی علمی استادیار امضا

امضای مدیر گروه زبان و ادبیات فارسی

تقدیم بہ

پدر و مادر

بہ پاس ہمہ فداکاری ہا

تلاش ہا

ومہربانہایشان

پاسکزاری

ما گل چینان گلستان آنانی، هستیم که فکر و اندیشه شان را برای

افروختن زبان پارسی بذل کردند

اندیشه شان روش تر

و قدمهایشان محکم تر باد

چکیده

از میان اولین شاعرانی که به بهره‌گیری از عرفان در جهت تبیین اندیشه‌های خود به صورت جدی در شعر همّت گماردند، بی‌شک سنائی غزنوی جایگاه نخست را دارد. سنائی با وجود اینکه درین راه تقریباً پیش قدم بود؛ توانست به خوبی بنای شعر زهد و عرفان و در عین حال شعر تعلیمی را به نحوی پایه‌ریزی کند که تا همیشه پابرجا بماند و در هر دوره بر غنا و شکوه آن افزوده گردد.

بررسی داستان پیامبران در آثار سنائی می‌تواند دریچه‌ای باشد بر گشوده شدن معانی بدیع عرفانی که در لفافه تمثیل و داستان پردازی در شعر او بیان شده است. گاه معانی عظیمی را در ابیات برگرفته از داستان انبیاء، توضیح می‌دهد که شرح آن بدون تمثیل پردازی و به صورت مستقیم، دشوار و سخت می‌نماید. مخاطب عام با این وقایع و داستانها بر مقتضای دین و آئین مسلمانی خود آشنایی دارد و همین امر به شاعر کمک می‌کند که در جهت تبیین اهداف شعری خود و کمک به فهم مطلب از آن بهره‌برد. گاه از وقایع زندگی ایشان به صورت نمادین و سمبلیک بهره‌می‌گیرد و گاه صریح، ساده و بی‌پیرایه. به هر نحو مخاطب بدین ترتیب جذب شعر می‌شود و مفاهیمی را می‌آموزد که به سیر صعودی وی در مسیر تکامل کمک خواهد نمود.

شاعر در صدد نیست شعر خود را کاملاً عرفانی جلوه دهد؛ هم شعر زاهدانه و اخلاقی دارد و هم هجویات، هم انتقادهای تند اجتماعی را بیان می‌کند و هم گاه نکات لطیف عرفانی را. این مطالب در تمام آثار او به صورت پراکنده دیده می‌شود. بنابراین شعر او یک وجهی و به معنای کامل، عرفانی نیست، بهتر است بگوییم این نوع شعر در پیروان هم مسلک او اوج می‌گیرد و همه خود را وامدار او می‌دانند.

از میان آثار او کتاب حدیقه الحقیقه به طرز وسیعی مطالب عرفانی را در خود جای داده است و مثنویهای عطار و مولوی به تکامل و گسترش آن مفاهیم کمک کرده‌اند. آنچه کار سنائی را ارزشمند می‌کند، پیشقدم بودن اوست در بیان این موضوعات. سنائی توانست از داستان پیامبران به عنوان یکی از شگردهای خود برای بیان افکار و اندیشه‌های زاهدانه - عارفانه یاری بجوید و گرچه در موارد بسیاری جنبه روایتی دارد اما در جهت آشنایی ذهن‌ها با این مقوله در خور اعتنا است.

کلید واژه‌ها: سنائی، تصوف، عرفان، داستان، پیامبران.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ح	پیشگفتار.....
	فصل اول : کلیات
۱-۱	تبیین مساله پژوهشی و اهمیت آن..... ۱
۲-۱	اهداف..... ۲
۳-۱	فرضیات و پرسشها..... ۲
۴-۱	پیشینه تحقیق..... ۳
۵-۱	روش تحقیق و مراحل آن..... ۳
۶-۱	سنائی پیشرو..... ۳
۷-۱	آثار سنائی..... ۴
۸-۱	مرتبه علمی سنائی..... ۵
۹-۱	سبک سنائی..... ۵
۱۰-۱	شعر زهد و عرفان قبل از سنائی..... ۶
۱۱-۱	ساختار و مضمون شعر سنائی..... ۷
۱۲-۱	جایگاه داستان پیامبران در شعر سنائی..... ۹
	فصل دوم: پیامبران اولوالعزم
۱-۲	نوح(ع)..... ۱۳
۱-۱-۲	طوفان و کشتی نوح (ع)..... ۱۴
۲-۱-۲	عمر نوح(ع)..... ۱۵
۲-۲	حضرت ابراهیم (ع)..... ۱۶
۲-۲-۱	آتش نمرود..... ۱۷
۲-۲-۲	عاقبت نمرود..... ۱۸
۲-۲-۳	قربانی کردن اسماعیل..... ۱۸
۲-۲-۴	آزر بت تراش..... ۱۹
۲-۲-۵	خدایان آسمانی..... ۲۰
۲-۲-۶	چهار مرغ خلیل(ع)..... ۲۱

۲۲	۳-۲- حضرت موسی (ع)
۲۳	۳-۲-۱- موسی (ع) و شبانی نزد شعیب (ع)
۲۴	۳-۲-۲- میقات در کوه طور
۲۶	۳-۲-۳- معجزات موسی (ع)
۲۶	۳-۲-۳-۱- عصای موسی (ع)
۲۶	۳-۲-۳-۲- عبور از رود نیل
۲۷	۳-۲-۳-۳- ید بیضاء
۲۷	۳-۲-۴- موسی (ع) و فرعون
۲۸	۳-۲-۵- موسی (ع) و هامان
۲۹	۳-۲-۶- گوساله سامری
۲۹	۳-۲-۷- موسی (ع) و قارون
۳۰	۳-۲-۸- طعام آسمانی
۳۱	۳-۲-۹- بلعام
۳۱	۳-۲-۴- حضرت عیسی (ع)
۳۲	۳-۲-۴-۱- حضرت مریم علیها سلام
۳۳	۳-۲-۴-۲- معجزات عیسی (ع)
۳۴	۳-۲-۴-۱- سخن گفتن عیسی (ع) در گهواره
۳۵	۳-۲-۴-۲- رنگری عیسی (ع)
۳۶	۳-۲-۴-۳- جان بخشی عیسی (ع)
۳۶	۳-۲-۴-۴- شفای بیماران
۳۷	۳-۲-۴-۵- مرغ عیسی (ع)
۳۷	۳-۲-۴-۵- عروج عیسی (ع) به آسمان
۳۸	۳-۲-۴-۶- مائده آسمانی
۳۹	۳-۲-۴-۷- زهد عیسی (ع)
۳۹	۳-۲-۴-۸- نطق و علم دانی عیسی (ع)
۴۰	۳-۲-۴-۹- خر عیسی (ع)
۴۱	۳-۲-۴-۱۰- سوزن عیسی (ع)

۴۱	۲-۴-۱۱- حواریون
۴۲	۲-۴-۱۲- ثالث ثلاثه
۴۳	۲-۴-۱۳- دجال
۴۴	۲-۵- حضرت محمد(ص).....
۴۶	۲-۵-۱- فقر معنوی پیامبر(ص)
۴۶	۲-۵-۲- وقایع زمان رسول خدا
۴۶	۲-۵-۲-۱- فتح مکه
۴۶	۲-۵-۲-۲- دومین وحی
۴۷	۲-۵-۲-۳- شق القمر
۴۷	۲-۵-۲-۴- جنگ بدر
۴۸	۲-۵-۲-۵- جنگ احد
۴۸	۲-۵-۳- مخالفان پیامبر(ص).....
۴۹	۲-۵-۴- اصحاب پیامبر(ص)
۵۰	۲-۵-۵- معراج پیامبر(ص)
۵۰	۲-۵-۶- خلفای پیامبر(ص)
۵۲	۲-۵-۷- پیامبر(ص)، امام حسن (ع)، امام حسین (ع)
۵۲	۲-۵-۸- ابرهه و حمله به کعبه

فصل سوم : سایر پیامبران

۵۴	۳-۱- حضرت آدم (ع).....
۵۴	۳-۱-۱- خلقت آدم (ع)
۵۵	۳-۱-۲- نافرمانی ابلیس از سجده بر آدم (ع)
۵۶	۳-۱-۳- میثاق خدا با انسان
۵۷	۳-۱-۴- عصیان آدم (ع) و هبوط
۵۸	۳-۱-۵- سجده ملک بر آدم (ع) و آموختن اسماء الهی
۵۹	۳-۱-۶- توبه آدم (ع)
۶۰	۳-۱-۷- هابیل و قابیل
۶۱	۳-۲- شیث نبی(ع)

عنوان

صفحه

۶۱ ۳-۳ حضرت ادریس(ع) .
۶۲ ۳-۴ حضرت هود(ع) و قوم عاد
۶۳ ۳-۵ حضرت صالح(ع)
۶۳ ۳-۶ حضرت لوط (ع)
۶۴ ۳-۷ حضرت یوسف(ع)
۶۵ ۳-۷-۱- یوسف(ع) و گرگ
۶۶ ۳-۷-۲- یوسف(ع) در چاه
۶۷ ۳-۷-۳- یوسف(ع) و زلیخا
۶۸ ۳-۷-۴- فروختن یوسف(ع)
۶۸ ۳-۷-۵- یعقوب (ع) و مهر یوسف(ع)
۶۹ ۳-۷-۵-۱- یعقوب(ع) و فراق یوسف(ع)
۶۹ ۳-۷-۵-۲- یعقوب(ع) و تعبیر خواب یوسف(ع)
۷۰ ۳-۷-۶- بوی پیراهن یوسف(ع)
۷۱ ۳-۸- خضر (ع)
۷۲ ۳-۸-۱- خضر (ع) و اسکندر
۷۲ ۳-۸-۲- خضر (ع) و آب حیات
۷۳ ۳-۸-۳- خضر (ع) و هدایت در راه ماندگان
۷۳ ۳-۹- حضرت یونس (ع)
۷۴ ۳-۱۰- جرجیس(ع)
۷۵ ۳-۱۱- حضرت ایوب(ع)
۷۶ ۳-۱۲- حضرت داوود (ع)
۷۶ ۳-۱۲-۱- صندوق عهد و طالوت
۷۷ ۳-۱۲-۲- لحن داوودی
۷۸ ۳-۱۲-۳- اوریا
۷۸ ۳-۱۳- حضرت سلیمان(ع)
۷۹ ۳-۱۳-۱- سلیمان(ع) و علم منطق الطیر و فرمانبرداری باد از ایشان
۸۰ ۳-۱۳-۲- دیو و انگشتری

۳-۱۳-۳- هدهد و ملكة سبا	۸۱
۳-۱۳-۴- سليمان (ع) و مور	۸۲
۳-۱۳-۵- سليمان و جمشيد	۸۲
۳-۱۴- حضرت زكريا(ع)	۸۲
۳-۱۵- حضرت يحيى (ع)	۸۴
۳-۱۶- لقمان حكيم(ع)	۸۵
۳-۱۷- حضرت الياس(ع)	۸۵

فصل چهارم: نقد و تحليل

زيباشناسى شعر سنائى	۸۷
۴-۱- بديع	۸۸
۴-۱-۱- جناس تام	۸۸
۴-۱-۲- جناس مذيلى	۸۸
۴-۱-۳- جناس مضارع	۸۸
۴-۱-۴- جناس شبه اشتقاق	۸۹
۴-۱-۵- مراعات النظر	۸۹
۴-۱-۶- لف و نشر مرتب	۸۹
۴-۱-۷- لف و نشر نامرتب	۸۹
۴-۱-۸- ارسال المثل	۸۹
۴-۱-۹- تنسيق الصفات	۸۹
۴-۱-۱۰- تضاد	۹۰
۴-۱-۱۱- ايهام	۹۰
۴-۲- معانى	۹۰
۴-۲-۱- احوال مسنداليه	۹۰
۴-۲-۲- احوال مسند	۹۱
۴-۲-۳- حصر و قصر	۹۲
۴-۲-۳-۱- قصر صفت	۹۲
۴-۲-۳-۲- قصر موصوف	۹۳

عنوان

صفحه

۹۳	۴-۳- بیان
۹۳	۴-۳-۱- تشبیه
۹۷	۴-۳-۲- استعاره
۹۹	۴-۳-۳- کنایه
۱۰۰	۴-۳-۱- رمز و نماد در شعر سنائی
۱۰۳	۴-۳-۲- اشتراک نمادپردازی در مباحث روانشناسان و آثار صوفیه
۱۰۴	۴-۳-۳- جلوه های نمادپردازی در آثار این دو گروه
۱۰۶	۴-۳-۴- نمادپردازی از شروع آن در شعر سنائی و اوج آن در شعر مولوی
۱۱۱	۴-۳-۵- جمع بندی
۱۱۳	۴-۴- نتیجه بحث
۱۱۴	۴-۵- دیدگاه سنائی درباره انبیاء الهی
۱۱۹	۴-۶- تحلیل داستان پیامبران از دیدگاه سنائی
۱۳۳	۴-۷- نتیجه گیری
۱۳۹	منابع و مأخذ

فهرست شکل ها

صفحه	عنوان
۱۳۵	شکل ۴-۱- میزان توزیع ابیات مربوط به داستان پیامبران در هریک از آثار سنائی.....
۱۳۶	شکل ۴-۲- بسآمد کاربرد حوادث مربوط به داستان هر یک از پیامبران
۱۳۷	شکل ۴-۳- تعداد ابیات مربوط به هر پیامبر در کل آثار سنائی.....
۱۳۸	شکل ۴-۵- بسآمد کاربرد اشعار مربوط به هر پیامبر در هر یک از آثار سنائی

:

سنائی از شاعرانی است که در عین آنکه شاعری صوفی و در واقع بنیانگذار شعر تعلیمی صوفیانه بود، به مدیحه گویی نیز می پرداخت و تا پایان عمر نیز حتی با وجود تحول شخصیتی و سبکی هیچ گاه مدح را رها نکرد و در کنار مضامین زهد و عرفان و تعلیم آنرا به کار می برد. سنائی معانی عرفانی شعر فارسی را از درون متحول ساخت و این تحول درونی همراه با تغییر مخاطب شعر در تحول صورت و شیوه زبان و نوع بیان تأثیر گذاشت. تعلیم معانی عرفانی به مردمی که مخاطب شاعر و علاقمند به شعر او بودند و آشنایی چندانی با این مفاهیم نداشتند، به این دلیل که تا آن زمان کمتر شعر عرفانی رواج داشت و این نوع شعر به صورت جدی و در سطحی بالا شایع نبود، باید به نحوی صورت می گرفت که هم در خور میزان دانش آنان از این نوع شعر باشد و هم شعر بتواند جذب مخاطب کند، در نتیجه؛ هم وزن و زبان را به سادگی و روانی کشاند و هم تمثیلهای داستانهای مردمی و شخصیتهای کوچک و بازار را وارد شعر کرد.

دشواری و پیچیدگی معانی عرفانی و محدود بودن سطح دانش و بینش مخاطبان عام نه مخاطبان خاص و آشنا به مفاهیم عرفانی و شعر عرفانی، شاعران عارف را به استفاده از شیوه بیان تمثیلی کشاند. استفاده از این شیوه بیان در کنار سایر داستانهای تمثیلی و پند آمیز، داستان پیامبران را نیز با ابعاد وسیع تر و متنوع تر وارد شعر کرد و

همین امر باعث بوجود آمدن شیوه ای تازه در شعر می شد که در عین حال توضیح و شرح مفاهیم عرفانی را نیز ساده تر می ساخت.

این جریان شعری با حدیقه الحقیقه سنائی آغاز و با مثنویهای عطار و مولوی گسترده می شود. شعر سنائی در آغاز این راه قرار دارد و طبعاً مفاهیم قابل بیان برای او دشوارتر و محدود تر از پیروان او در دوره های بعد است. درین پژوهش سعی شده، اسامی پیامبرانی را که سنائی در تمامی آثار خود از آنها نام برده، ذکر و سپس در مورد هر پیامبر به طور مختصر توضیحی برگرفته از تفاسیر و کتب عرفانی بیان شود. در ادامه، مطالب فرعی دیگر که به هر پیامبر مربوط است در ذیل آن نوشته و شاهد های شعری آن نیز در پایان مطلب مربوط به هر پیامبر آورده شود.

در فصل پایانی در کنار بیان دیدگاه کلی سنائی در مورد پیامبران، سعی شده به نقد و تحلیل این دسته از اشعار سنائی نیز پردازیم. همچنین از نقطه نظر ادبی اشعار وی را بررسی کرده ام. با توجه به مضامین تعیین شده کوشش شده، دیدگاه سنائی نسبت به داستان پیامبران از جهات مختلف تبیین شود.

۱. حل دشواریها و مشکلات شعری سنائی در حوزه اشاره های شاعرانه شاعر به داستان پیامبران.
۲. ارائه تصویرهای متنوع و شواهد شعری متعدد درباره هریک از جنبه های مختلف داستان پیامبران در آثار سنائی.
۳. نشان دادن تجلی داستان پیامبران در آثار سنائی به عنوان یکی از مایه ها و نمودهای معارف اسلامی.
۴. تبیین این موضوع برای کسانی که در آثار سنائی تحقیق می کنند.
۵. تأویل عرفانی هریک از داستان های پیامبران که در آثار سنائی بیان شده و معنایی فراتر از معنای ظاهری دارد.
۶. تبیین این موضوع که در کدامیک از آثار سنائی بیشتر به طرح این داستانها پرداخته شده است.

۱. سنائی به طور گسترده از داستان پیامبران در آثار خود بهره برده است.

۲. بیشترین استفاده سنائی از داستان پیامبران مربوط به سروده های عرفانی اوست.

۳. سنائی از داستان پیامبران در جهت خلق مضامین عرفانی بهره جسته است.

۴. سنائی با کمک از داستان پیامبران به چه آفرینشهای ادبی دست زده است؟

۵. بازتاب داستان پیامبران در کدامیک از آثار سنائی نمود بیشتری دارد؟

:

با بررسی های انجام شده در مورد «داستان پیامبران در آثار سنائی» روشن گشت که تاکنون هیچ کار مستقلی اعم از کتاب، مقاله، پایان نامه درین زمینه انجام نگرفته است.

در طی مراحل جستجو و تحقیق، پس از جستجوی منابع مورد نظر، ابتدا به مطالعه آنها به شیوه اسنادی- کتابخانه ای پرداختیم تا پس از یادداشت برداری مطالب، آنها را مورد بازبینی و طبقه بندی قرار داده، سپس سعی کردیم به یاری روشی توصیفی-تحلیلی به بازگشایی و شرح داستان پیامبران پردازیم.

مراحل تحقیق عبارتند از:

جستجوی منابع-مطالعه منابع-طبقه بندی مطالب-مقایسه و تحلیل-نتیجه گیری.

قبل از سنائی عدّه ای از صوفیان بوده اند که هم شعر می گفتند و هم خود پیر و مرشدی اهل دل بوده اند، مثل ابو ذراعۀ بوزجانی یا ابوسعید ابوالخیر که از عارفان برجسته اند. تعدادی دیگر هم که اساساً شاعر نبوده اند؛ چنان که در مجمع الفصحا (هدایت، ۱۳۴۰: ۸۰۴) از شقیق بلخی و در تاریخ ادبیات هرمان اته (اته، ۱۳۵۶: ۱۳۰) از بایزید بسطامی، به عنوان پیشروان این سبک نام برده شده است. «سنائی در واقع پیشرو این قافله به شمارست. شعرش در غالب موارد از لحاظ خیال انگیزی و شورآفرینی نیز اهمیت دارد و قصاید عرفانی او سرمشق شعر تحقیقی خاقانی و پیروان شیوه او نیز هست. بدینگونه شعر او هم به عطار و مولوی شیوه تعلیمی صوفیانه را الهام داد و هم خاقانی و دیگران را در خط شیوه ای که خود آنها آنرا «تحقیق» می خوانند انداخت» (زرین کوب، ۱۳۸۶: ۲۳۷)

سنائی این مسیر را با حدیقه شروع نکرد، بلکه آنچه او را درین مسیر پابرجا کرد، مثنوی کم حجم او به نام «سیر العباد الی المعاد» است. منظومه ای در هفتصد و هفتاد بیت که بسیار مختصر و موجز بیان شده و به همین علت دشواریهایی را در معنی آن بوجود آورده است. موضوع این رساله عبور روح به راهنمایی عقل از مراحل و مراتب دنیای ظاهری و ظلمانی و سیر درعالم مجردات و روحانی است. این سفر عرفانی از نفس نامیه شروع می شود و طی سلوک خویش به ساحت عقل نامیه می رسد. درین مرحله پیری روحانی که ظاهراً همان قوه عاقله است به رهرو کمک می کند از قلمرو عناصر چهارگانه ظاهری عبور کند. اهمیت این کتاب یکی در بدیع بودن آن و دیگر به خاطر تقلید کردن سایر صوفیه و شعرا از آن است.

سنائی را آثاری است محقق و آثار بسیاری نیز بدو نسبت داده اند، بدین شرح:

۱- دیوان اشعار شامل مدایح، زهدیات، قلندریات و ترکیب بند و ترجیع بند، غزلیات، قطعات و رباعیات که ابیات آن بالغ بر ۱۳۷۸۰ بیت می باشد.

۲- حدیقه الحقیقه یا الهی نامه یا فخری نامه. که به هر سه نام شهرت دارد. از شاهکارهای مهم ادبی زبان پارسی است. در اصل سنائی آنرا در ده هزار بیت سروده و سپس در نسخه ای دیگر آنرا در پنج هزار بیت خلاصه نویسی کرد، که توسط خانم دکتر مریم حسینی به چاپ رسیده است.

این کتاب در هنگام مرگ سنائی ناتمام بود و مدون نگشته و بعد از او کسانی که در صدد جمع آن برآمده اند هریک به قدری که دسترسی به ابیات آن یافته، فراهم و جمع کرده اند. ظاهراً ده هزار بیتی که سنائی در کتاب خود بدان اشاره کرده است عدد ابیات نسخه سنائی بوده است.

گرچه حدیقه شاخص ترین اثر سنائی قلمداد می شود که مطالب عرفانی در آن گنجانده شده است ولی «در سراسر کتاب لطافت و ذوق غزلیات عرفانی مشاهده نمی شود و نوعی خشکی و سردی نصیحت گونه در همه ابواب محسوس است، اما از عظمت معانی و مفاهیم آن هیچ کاسته نمی گردد» (زرین کوب، ۱۳۵۴: ۱۴۰)

۳- مثنوی سیرالعباد الی المعاد: منظومه ای رمزی و عرفانی است که نوعی توصیف سفر به عالم روحانیات است به نظمی استوار و دقیق.

۴- مثنوی کارنامه بلخ یا مطایبه نامه. این منظومه را در مدت اقامتش در بلخ سروده. حدود پانصد بیت دارد. «اولین مثنوی سنائی محسوب می شود. بر اساس مشاهدات شاعر تنظیم شده و نماینده عکس العمل وی در قبال محیطی است که در آن زندگی می کرد و از تأثیر آن بر کنار نبود» (اختر سلیم، ۱۳۵۶: ۴۱)

۵- عقلنامه در ۲۴۲ بیت است.

۶- مثنوی عشقنامه: در کیفیت ارتباط بین عشق و روح و وحدت و قدم و حدوث و بذر و ثمره آن و بعضی حکایات و تمثیلات مشابه کتاب حدیقه است.

۷- سنائی آباد: در صفات حق تعالی و نعت رسول و مراتب عقل و وصف ارباب قناعت و توصیفی از نی و وجد و رقص و سماع و ذکر مرئی و مرید و رباط و صومعه و بحثی از توکل و صبر و شکر و توبه و شوق و ذوق و عشق و مناجات در ۵۹۶ بیت.

۸- تحریمه القلم یا تجربه العلم، دارای ۲۰۲ بیت.